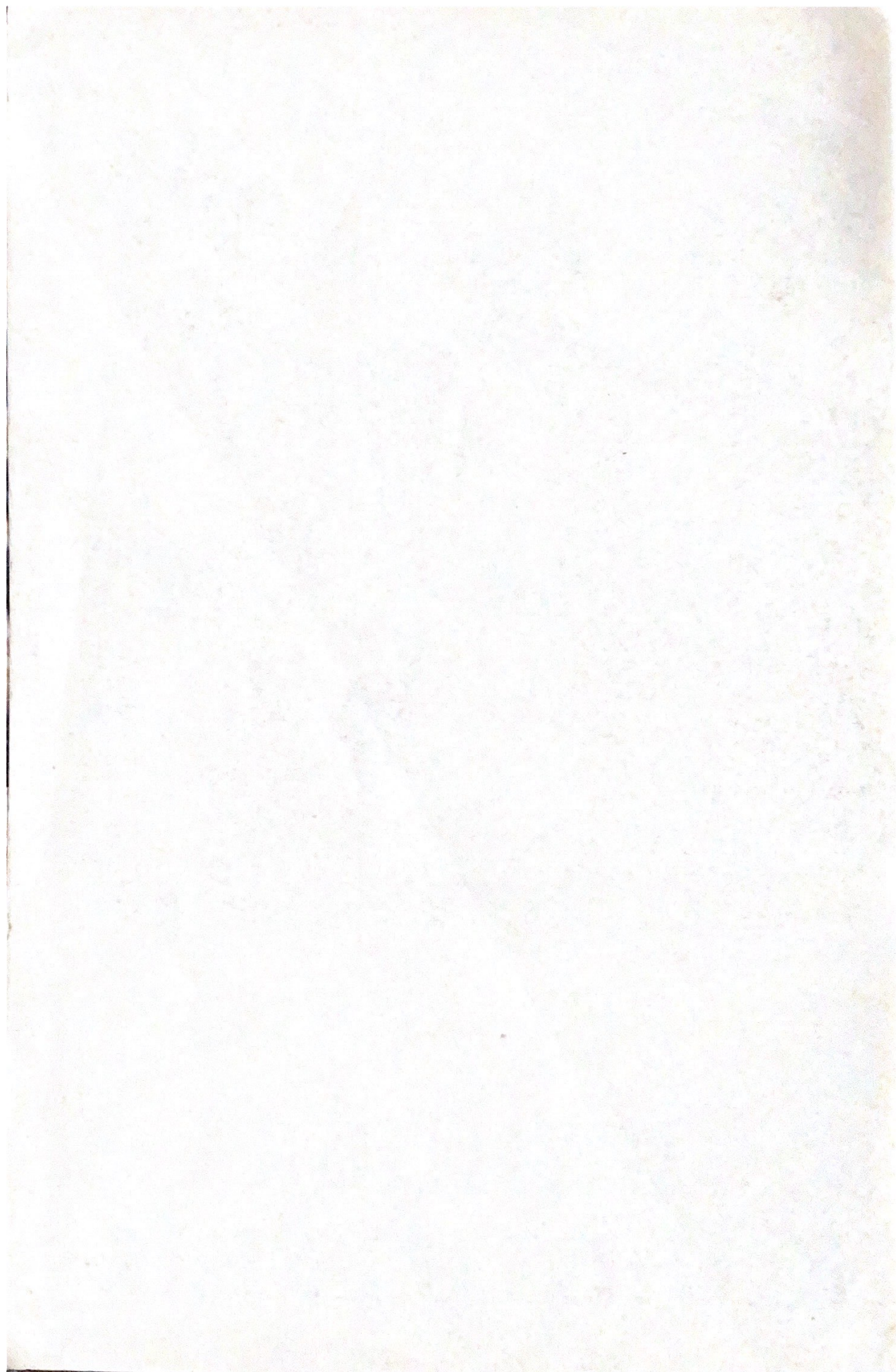

ІВАН ФРАНКО

**СВИНСЬКА
КОНСТИТУЦІЯ**

ІВАН ФРАНКО

СВИНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

*Каб. Франкознавство
ЛДГ*

КНИЖКОВО-ЖУРНАЛЬНЕ ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВ — 1953

REINVENTION

2020.01.10
281

УЧБОВА
БИБЛИОТЕКА
ВУ
М. Франка

Учб. № 373886

СВИНСЬКА КОНСТИТУЦІЯ

Присвячую пам'яті Антона Грицуняка.

Оце оповідання — не моя духовна власність. Я чув його в Збаражі, в східній Галичині, від старого селянина на прізвище Антона Грицуняка, що оповідав це на народнім вічу. Грицуняк, це дуже цікава поява, один із немногих живих іще¹ недобитків того племені оповідачів і бандуристів, що складали старі думи про діла і пригоди козаків Грицька Зборовського, Кішки, Безродного, Андібера, про битви Хмельницького з Ляхами і про трагічну втечу трьох братів із Азова, і співали-промовляли їх заслуханому козацькому війську. Його зверхній вигляд зовсім непоказний: це простий собі сивий дідусь, одягнений не пишно, а навіть бідно, не надто високий, сухий, з лицем, поораним трудами життя, але повним виразу, з чорними блискучими очима. Він не вирізняється нічим із юрби селян, рідко вмішується в розмову і на перший погляд не виявляє інтелігенції, вищої понад звичайний рівень галицького селянина. Розуміється, він не вміє ані читати, ані писати.

Кілька хвиль перед початком віча розмовляв я з кількома знайомими селянами. Грицуняк наблизився до нас, нас представили одного одному, ми обмінялися кількома словами і розійшлися. Мої знайомі, переважно молоді селяни, що покінчили народні школи і пильним читанням книжок розширили свою освіту, не могли мені нахвалитися Грицуняка за його незвичайний бесідницький талант і за те, що він один із немногих людей старшого покоління душею і тілом прилучився до радикального селянського руху.

¹ Він умер 29 марта 1900 р. (Ів. Фр.).

Не диво, що я був дуже цікавий на його промову. Але вже розпочалося, точку за точкою деякого порядку обговорювано і залагоджувано, а Грицуняк не зголошувався до слова. Аж при останній точці деякого порядку, де заповідалися «внески і інтерпеляції», виліз він на стіл, що заступав місце трибуни, виліз якось нерado і очевaдно підлаючися намовам знaючих. Якийсь рух і шеліт пройшов по залі, коли його фігура показалася над збором, і всі зібрані, котрих було звіт 600 людей, щільно напханих у не дуже великім підсіанню, затихли, хоч мак сій.

— Та, коли маю говорити, — промовив Грицуняк зовсім поважно до тих, що стояли найближче до нього, — то мушу мати папір перед собою. Я то, по правді, неписьменний, але свої нумери знаю і без паперу не вмію говорити. Нехай це буде хоч би лише податкова книжечка.

Грімкий сміх привітав цю першу Грицунякову заяву. Один із тих, що стояли найближче нього, подав йому картку незаписаного паперу. Грицуняк узяв його в обі руки і, держачи перед собою, немов читаючи з нього, почав свою промову таким монотонним, співучим виголосом, немов наслідовав сільського школяра, що починає читати «по верху». Пізніше його виголос значно оживився, не виходячи проте з тону ритмічної, ніби біблійної прози. Що хвиля ціле зібрання переривало його оповідання грімким реготом, але бесідник навіть вусом не моргнув; навпаки, при ренастанних вибухах загальної веселості його лице набирало чимраз поважнішого, навіть понурого виразу, поки при кінці не дійшло до повної, деревляної апатії, котрої гумор і іронію виявляли тільки незвичайно блискучі очі під навислими бровами.

— Слухайте, браття, яку то я розмову мав недавно з одним моїм приятелем. Приходить, бачите, до мене мій приятель і ровесник, що ми з ним давно не віділися. Привіталися ми, як бог приказав, а я й питаю його:

— Ну, старий приятелю, як же ся маєш? Як тобі поводитьсь?

— Богу дякувати, маюся не зле і поводитьсь мені добре, — він так до мене.

— Ну, це гарна новина, — кажу, — і дуже рад би знати, якого то ти такого добра зазнаєш?

— Якого добра? Ну, це не тяжко сказати, і ти сам це знаєш.

— Ні, ні, так ти мені не викрутишся, — сказав я до нього. — Мусиш мені докладно сказати, що тобі за добро таке притрапилось.

— Ах, приятелю, — відповів він, — хіба ж це не добро, чого ми, богу дякувати, дожили? Подумай лише: панщини відколи вже не робимо, перед законами всі ми рівні, чи пан, чи хлоп, ну, та й конституцію, спасибі їй, маємо.

Він так багато наговорив відразу, що при останнім слові йому нестало духу.

— Еге, любий друже, — мовив я, — це справді дуже гарні річі, про які ти тут наговорив, тільки знаєш, не треба придивлятись їм надто зблизька.

— А то чому?

— А тому, що вони так, як ті крамські хустки, пускають фарбу, а та фарба потім брукає пальці чоловікові.

Мій приятель не міг того зрозуміти, і тому я мовив до нього далі:

— Бачиш, любий приятелю, це щира правда, що ми тепер не мусимо робити панщини. Але чи не схотів би ти пригадати собі трохи докладніше, як то тоді бувало, а як у нас тепер?

Мій приятель не міг пригадати собі те так докладно, то я мусив трохи підрятувати його своєю пам'яттю:

— Не правда? Тоді кожного дня, скоро рано, ходив панський отаман по селу від хати до хати, стукав костуром до дверей і кричав: «Ей ти, Йване, Грицю, Семене, ану, на панщину, бо будуть буки¹ в роботі!»

— Ая, ая², так було тоді, — сказав мій приятель і мимовільно почухався в таке місце, де його в тій хвилі зовсім не свербіло.

— А як же ж нам тепер? Отаман не ходить уже з костуром по селу від хати до хати, це правда. Але що робить хлоп? Ось я тобі скажу, любий приятелю. Хлоп устає з доброї волі рано-ранісінько, бере курку

¹ Бук — кий, палиця, різка.

² Ая — авжеж.

або півкопи яєць і йде до того самого отамана — тепер він називається «пан ржонца» — кладе перед ним свій дарунок і просить його «клінне вашеці», щоб по-зволити йому вийти робити панщину на панськiм лані. А коли прийде без подарунку, то пан ржонца дасть йому в карк¹ і полишить йому ласкаво свободу... вмилрати з голоду.

Мій бідний приятель не здобувся нічим відповісти на ті слова, а тільки зітхнув тяженько і похитав головою.

— І перед законом ми рівні, так говориш, любий приятелю, — це я так до нього балакав далі. — Мусить бути й цьому правда, хоч я досі якось не міг того добачити. Коли прийду до пана старости або пана судді, або навіть до автономічного виділу повітового, то все ще чую те саме, що й перед 1848 роком: «Чекай, хлопе! Геть відси, хлопе!». А коли я раз поспробував бути премудрим і покликатися на свою рівність перед законом, то дістав позаушника такого цупкого та дзвінкого, як і за отаманських часів. А от погляди ти, як прийде до канцелярії пан дідич, пан державця або хоч би простий пан орендар, то його ніколи не заставляють чекати на дворі, але зараз просять сідати і поводяться з ним так чемненько, так делікатно!.. Ну, таку саму рівність мали ми й перед 1848 роком!

— Але тоді були буки! — докинув мій приятель і знов мимовільно почухався в те місце, де його не свербіло.

— Правда твоя, — відповів я йому, — тоді були буки, а тепер повигадували дещо таке, що зовсім стане за буки! І ще може й з підсіпкою. Ось послухай, що сказав один мій сусід до пана старости. Бачиш, мого сусіда, преспокійну собі людину, підкусило щось поїхати до Відня, — знаєш, із тою великою депутацією, що їздила до цісаря скаржитися на ті кривди, які терпів нарід від Баденього². Ну, а потім знаєш... та депутація

¹ Карк — шня, потилиця.

² Гр. Казимір Бадені — з кінцем 80-их років був назначений намісником Галичини. Репрезентант ідеї, що «Україна і Польща то все одно». Представник польсько-шляхетського режиму в Галичині. Вславився антиукраїнською і антиселянською політикою в Галичині. Закриття читалень, фальшування виборів, арешти селян, незаконні вчинки судів, що кермувалися тайними обіжниками намісника, одним словом, гостра і брутальна боротьба з українським рухом в Галичині, — це були об'яви політики баденівського режиму.

вислухала що вислухала у Відні, а як вернула до краю, то всіх бідних депутатів почали тягати на протоколи і карати. То й мого сусіда не минуло це добро; пан староста засудив його на 50 ринських грошової карі. То мій сусід, як вислухав той вирок, та й зібрався на відвагу та й каже: «Пане старосто, — каже, — я бідний чоловік. Коли я вже допустився того великого злочину і їздив до цісаря скаржитися на ясновельможні соймові вибори, то що вже діяти, я готов прийняти за те справедливу кару. Але ж бо моя жінка і мої діти в тім моїм злочині нічогосінько не винні, то за що ж ви їх караєте? Карайте мене самого, а не їх. Адже коли ви накладаєте на мене таку грошову кару, що щоби стягнутися на неї, я мушу продати свою останню корову і ще й останню свиню і ота кара гірше впаде на мою челядь, ніж на мене самого. Тож прошу вас, вельможний пане старосто, чи не могли б ви зробити мені ту велику ласку і перемінити мені ту грошову кару на буки? Я, богу дякувати, хлоп сильний і здоровий, 50 буків ще якось витримаю, але 50 римських грошової карі, того, бігме, не витримає моє бідне господарство». Так говорив мій бідний сусід до пана старости, але пан староста не вволив його волі, бо, мовляв, ми тепер перед законом усі рівні, буків нема, а що велять заплатити, те заплати, хоч із коліна вилупи. І мій бідний сусід жде тепер леда-день¹ урядової езекуції та грабіжу на все своє добро, бо тої грошової карі не заплатив і досі. Ну, і що ж ти скажеш, любий приятелю, про ті новомодні буки, які замість певної одної часті тіла б'ють цілого чоловіка і ще й усю його сім'ю?

Мій приятель знов не здобувся ні на яку відповідь, а тільки зітхнув тяженько.

— І конституцію маємо також, — почав я по короткій мовчанці знов говорити до свого приятеля, — ая, маємо! Кажуть, вона дуже гарна і препишна. Ти бачив її коли, любий приятелю?

— Бачив? — здивувався мій приятель. — На папері, в книжці друковану, бачив, чому ні!

— Е, ні, я не про паперову говорю, — відповів я, — а про правдиву, таку, як вона виглядає по самій правді. Бачив ти коли цю дійсну, живу конституцію?

¹ Леда-день — щодня.

— Як же ж її можна бачити? Аджеж усі ми жиємо в ній, відчуваємо її...

— О, так, відчуваємо її, це ти правду сказав. А ось я бачив на власні очі і хочу тобі це оповісти. Іду ото я раз зі своїми двома синами до Тернополя на ярмарок. Перед нами їхав незнайомий мені господар із жінкою. Чоловік сидів напереді і поганяв кіньми, жінка сиділа ззаду на сидженню, а між ними, обстелена соломою і добре зв'язана, лежала здорова, годована свиня, що її везли до міста на продаж, і спокійно вистромила з воза свою клапоуху голову. Приїжджаємо до Тернополя, переїжджаємо через рогачку¹, аж тут, ади², коло рогачкової будки сидить підстаркуватий панисько, має в руці блискучий ніж і курить люльку на довгім цибусі... от таким довгім. Скоро тільки побачив віз із свинею, зараз зірвався з лавки і крикнув, як з бодні³:

— Стуй, хлопе!

Господар зупинив віз, а панисько з ножем наблизився до них.

— Що тут везеш на возі? — запитав він гостро.

— Свиню, проше ласки пана, — покірно відповів господар.

— Та я й сам бачу, що це свиня, але як ти везеш її? Га! Чи не бачиш, що бідній худобині від посторонка геть попухли ноги? А ти, лайдаку, а ти, непотрібе, чи ти не знаєш, що невільно так мучити бідну скотину?

Цеє мовлячи, панисько наблизився до свині і своїм ножем розтяв на ній посторонки так шпарко, що в поспіху покалічив свинячі ноги.

— Марш на поліцію! Мусимо тебе покарати як слід! — кричав невмолимий панисько і свинячий освобідник.

Хлоп сидів переляканий, як задеревілий на возі; він почав було випрошуватися у сердитого паниська, але де тобі, цей ані слухати не хоче. Але хлопова жінка була, видно, догадливіша. Вона зміркувала, як спекатися біди. Поки там її чоловік перемовлявся з непо-

¹ Рогачка — деревляна застава на дорозі, щоби збирати податок за проїзд шляхом, чи за привіз продуктів в город, щось як мито.

² Ади — гляди.

³ Бодня — бочка.

датливим паном, вона витягла зза пазухи червону хустину, пошпорталася в ній якусь хвилю, видобула зав'язаних в однім її розі 20 крейцарів (вона, певно, два дні гірко робила і голоду намлілася, поки заробила їх), втиснула їх неподатливому паниськові в жменю і почала тоді й собі ж просити його разом із чоловіком. Аж тепер неподатливий панисько потрохи змяк і промовив:

— Ну, цим разом ще вам дарую і пушу вас вільно, але пам'ятайте собі це, доки життя вашого.

Під час тої пригоди я зі своїм возом від'їхав був трохи наперед, але казав хлопцям затримати віз, бо хотів побачити, який буде кінець тої справи. Почекали ми добру хвилю, поки господар зо свинею знов проїхав попри нас. Але порядок на возі був уже тепер зовсім не той, що вперед. Жінка сиділа напереді і поганяла кіньми, а чоловік сидів іззаду й обома руками держав свиню, обнявши її за шию. А свиня, увільнена з посторонків, стояла тепер на возі просто, роззиралася на всі боки, кожної хвилі полохаючися перед кожним новим предметом, кожної хвилі готова до скоку. І недовго тривало, аж ось над'їхала блискуча панська четверня: коні чвалали, дзвоники тельнякали, фірман лускав з батога... Свиня перепудилася страшенно, кишулася і вискочила з воза. Господар, що держав звіра за шию, був, очевидно, слабший від нього і також вилетів з воза і впав так нещасливо, що розбив собі до крові лице о камінь, а свиня в ноги! Аж мої хлопці позхапувалися з воза, дігнали її і допомогли господареві пішки завести її на торговицю. От так то, друже мій, виглядає у нас свиняча конституція!

Але це не все.

По полудні того самого дня вертав я з Тернополя, так завчасу, щоби на ніч заїхати додому. Наближаємося до рогачки, а там усе ще сидить той сердитий пан з блискучим ножем і спокійнісінько пакає собі люльку на довгій цибусі. Повів я очима по передміських полях, аж бач, геть далеко на гостинці йдуть два чоловіки в хлопськім убранню і рівним кроком наближаються до міста.

— Ну, ті певно довго служили при війську, — подумав я собі, — і так там твердо навчилися «Sloma

siano»¹, що й тепер іще, на старості літ, держать крок і машерують рівно в гліді².

Але коли вони вчинилися до нас трохи ближче, побачив я за ними щось чорне, а понад їх головами щось блискуче, ніби довгий огнистий язичок. То вже не треба було великої премудрості, щоб виміркувати, що це шандар³. А коли надійшли ще ближче, то я почув при кожнім їх кроці таку тихеньку музику: дзінь-брязь! дзінь-брязь!

— Ага, — подумав я собі, — ось у чім тут штука! Ось чому вони так гостро крок тримають і так рівно машерують у гліді! Але чекай по ти, пане шандаре! Нехай по ти надійдеш до рогачки! Нехай по ти з тими бідними, так болюче до купи скованими людьми покажешся на очі сердитому панові з блискучим ножем, там то ти пізнаєш, як то можна так мучити хрещене сотворіння!

І я вже трепещав у душі, щоби сердитий пан при рогачці з надто великого поспіху при розбиванню кайданів, якими сковані були ті нещасні, не покалічив так і їх рук, як покалічив був свинячі лаби. Не менше цікавий був я й на те, як то накинетесь сердитий пан на нелюдяного шандаря і як поведе його на поліцію. Але, на моє превелике диво, нічогосінько подібного не сталося. Два сковані чоловіки і шандар спокійнісінько перейшли через рогачку і пройшли попри сердитого пана. А сердитий пан не то щоб гостро накинувся на шандаря, але де там! Устав і поклонився йому дуже чемненько, а я з от таким носом поїхав додому. Так от тобі, любий приятелю, — закінчив я свою розмову, — так виглядає хлопсьька конституція. Хлоп мусить завидувати простій свині.

Бурливі оплески, що зірзалися по тій промові, тривали досить довго. Коли втихли, старий Грицуняк додав:

— Вибачайте, мої любі, я властиво повинен був сказати вам це при точці «причини еміграції», але думаю, що й тепер воно ще не запізно.

І з цими словами він зліз зі стола.

1896 р.

¹ Солома-сіно — так погірдливо називали військову муштру, бо коли вчили солдат машерувати, то в такт говорили «слома-сяно».

² Глід — (з німецького) ряд.

³ Шандар — жандарм.

КАЗКА ПРО ДОБРОБИТ

Був собі колись Добробит. Не знаю, чи хто з вас особисто з'явив його, то ж мушу описати вам отсе його так, як мені описував небіжчик, моєї баби тітчанний стрик¹.

Старий Добробит — то була особина наскрізь неморальна. Головна його засада була: як єсть, то шелесть! А що зроду був він Добробит, то все було у нього чим шелестіти. Любив він попоїсти — ховай боже! — і животину носив перед собою таку, що свої коліна видав тільки в сні, в благословенних споминах своєї молодості. А що пива, меду і всякого напитку також за пліт не виливав, се навіть не уйшло уваги старого преподобного Нестора літописця, котрий і приписав йому ноту: «Руси же єсть веселіє пити».

Що був лінивий, се розуміється само собою; куди, бач, з таким животом та з п'яною головою до праці нагинатися. Та й пощо йому мучитися, коли він собі Добробит, і йому, мабуть, той із очерету грошей доносив. Але зате до бійки, до лайки і до любощів кров у нього була страх гаряча, а про його гордість уже й говорити не буду. Одним словом, як єсть сім гріхів головних, так усі вони немовби прописані були на його червонім, одутім лиці, в його невеличких, товщем запливших оченятах.

Ходить було ота помана по нашім краю, наприкладиться і через губу не плюне, а тільки знай сопе, і де тільки повернеться, всюди жита, пшениці, трави в хлопа, всюди ліси темні та безмежні, ріки та стави повні риби, — одним словом — добробит. А він ходить собі та співає на ціле горло:

¹ Стрик — дядько.

Де є руська вітчина?
Де пшениці, ячмена
І де жита єсть досить,
Куди голод не гостить.
Ой на-на! Ой на-на!
Ой там руська вітчина!

Давно говорили йому панотчик:

— Ей, небоже! Покайся, поправся, бо то не добром пахне!

Але він і ухом у той бік не веде!

— Що мені! — каже. — Я прецінь Добробит! Скорше мене зо світа зведуть, ніж би я мав свою натуру змінити!

— А ти думаєш, що не зведуть?

— Ну, нехай поpróbують! — кричить Добробит. — Хто посміє? Адже се не добром пахне, се кримінал!

— А от побачиш! Найдуться такі, що посміють, і нічого за те їм не буде.

— Е, — каже Добробит, — вовка боятися, то й у ліс не йти! Певна річ, що всі ми помремо і до чорта в зуби підемо, але хто би собі тим голову сушив! Що було — бачили, що буде — того не знають люди, і ви, панотче, не знаєте. А ось ліпше ну-ко випиймо по добрій повній та й затягнім, щоб аж гори лунали:

Я ніколи не згину,
Бо веселю родину.
Ой ну-ну! Ой ну-ну!
Бо веселю родину!

Отак гуляв собі мій Добробит і гадки не мав. Аж бух! Одного дня ні сіло ні впало прийшов «ферделюнок»¹ від пана Гопмана: завтра на осьму годину рано такий і такий Добробит має ставитися в канцелярії.

Перший раз від роду у нашого Добробита забігали мурашки поза плечима. «Чого тільки може хотіти від мене пан Гопман? Аджеж податки я всі заплатив, у праві ні з ким не стою, «штрофу» ніякого на мені нема, а так, знайомитися з паном Гопманом не маю охоти, бог з ним!» Та що діяти, коли наказ, то треба йти.

На другий день раненько казав Добробит запрягти коні та й поїхав ставитися до пана Гопмана.

— Слава Ісусу Христу! — сказав він чемно, входячи до канцелярії.

¹ Ферделюнок (форлядунок) — судова оповістка, виклик.

— А, чін топри, чін топри! — сказав пан Гопман. — А, що ви за одна кльопа, чого вам трепа?

— Та я, прошу пана, Добробит. Пан мене чогось кликали. Ось і ферделюнок.

— Ага, ага, то ви Топропит! Топре, топре, пане Топропит, сітайте! Маємо тут тещо на вас поховорити.

— На мене?

— Ну, на вас, за вас, про вас, все отно. Скажіть мені, пане Топропит, я чула, що у вас є шпихлір хромацький?

— Та є.

— А мноха там на той шпихлір спіша?

— Та є жита тисяча кірців, пшениці щось зо п'ятсот, а вівса, бачу, буде до п'ятнадцятьсот.

— Хо, хо, хо! То топре! То туше топре! Нам акурат стілько трепа.

— Вам, пане Гопман?

— Ні, не мені самому! Пан старший від війська пише, що йому трепа. Так ви, пане Топропит, посволите, що ми сопі то спіша саперемо?

— Ба... ба... а то яким правом? — пробовкнув зачудований Добробит.

— Ну, ну, ну! Не тумайте, що ми сатармо! Ні, ми не такі люти. Ми вам тамо таку оплікацію, росумієте?

— Яку оплікацію?

— То такий папір, що його мошете сховати.

— А можна його їсти, як хліба не стане?

— Ах, клюпа ви кльопа, пане Топропит! Ха! ха! ха! Їсти! Вам лиш апи їсти! А знаєте ви, Топропит, що то є фатерлянд?

— Ні, пане, не знаю.

— Ой, ой, ой! — закричав пан Гопман, ухопив себе за голову і почав скакати по канцелярії. Добробит думав, що пана раптом зуб заболів, а то пан Гопман дивувався, що Добробит не знає про «фатерлянд».

— Ну, слухайте, пане Топропит, — сказав пан Гопман, вийойкавшись троха, — не путьте смішна! «Фатерлянд» — то є військо, старші і я! Тля того «фатерлянд» кошта кльопа повинна вітати все, що має, і то ще самало путе.

— Ба, пане Гопман, а як я сам з голоду згину?

— Клюпа кльопа! Апи «фатерлянд» сторов пув, а кльопа все путе! Не схинеш! А ті оплікації, про котрі я топі касав, вони путуть топі носити проценти.

— Я, пане, процентів не хочу.

— Не хочеш? То й ще й ліпше. Я то сарас сапишу то протоколь. А по спіша я сарас пішлю, щопи са- прали.

— Ні, пане, я не пристаю на то. Ану ж у мене не зародить, то що я тоді буду робити?

— Е, не сародить! Тільки працой топре, то все топі сародить. А я чула, пане Топропит, що ти туше лінива, ропити не хочеш! Слухай, непоше, апи я пільше са таке не чула!

— А вам, пане, яке до того діло? — огризнувся Добробит, котрому, нарешті, забагато стало тої науки. Аджеж я до вас не йду хліба просити, а ось ви до мене прийшли!

— Що? Як? Ти так то мене смієш палакати? — крикнув пан Гопман. — Ей, амстінер. Bank heraus!¹ Вліпть йому!

Ще наш Добробит і не оглянувся, а вже лавка в сінях стояла готова і ціла юрба гайдуків ухопила його і вліпила йому так, як йому ще зроду ніхто не вліпив. Потім повели його наново перед пана Гопмана.

— Пане, — почав було Добробит, — яким се правом ви...

Але пан Гопман перебив його:

— Мовчи, кльопа, і не каши нікому! Ось мое право!

І він луснув рукою по великій, у свинячу шкіру оправленій книзі.

— Вмієш читати?

— Ні, пане, не вмію.

— Ну, то мовчи! Ось тут мое право, параграф емеремремемрем. А тепер скаши мені, пане Топропит, е в тепе хроші?

— Та щось троха е.

— Що то значить: троха? Ти каши просто, кілько е?

— Та буде там з десять тисяч.

— У, тесять тисяч! І нащо топі, клюпа кльопа, стілько хрошей? Шо ти з ними ропиш?

¹ Винесіть лавку.

— Положив у скриню, та й лежать. Їсти не просять, а так, про чорну годину, пане, най ся не пригаджає.

— А шо, чи я не касала? — радісно крикнув пан Гопман. — Де клюпа кльопа снає, що с хрішми ропити. А фатерлянд потрепує хроші, пахато хроші! Не гійся, пане Топропит, воно тобі не пропате, а тістанеш оплікацію.

— Щезайте ви, пане, зі своїми оплікаціями! — скрикнув Добробит, сам себе не тямлячи зі злості.

— Шо? Як? Ти мені смієш? — запінився пан Гопман. — Амстінер, вліпіть йому!

Куди, куди смирніший став наш Добробит після того, як йому другий раз вліпили. Побачив, неборака, що з паном Гопманом таки не жарти.

— Переш оплікації, клюпа кльопа? — крикнув йому Гопман.

— Та беру, прошу пана.

— Ну, так було срасу ховорити! А слухай ти, кльопа! Я чула, що в тебе коні є топрі.

— Та є, прошу пана.

— Пахато?

— Десять пар.

— Тєсять пар! Чи ти стуріла? Нашо топі стілько?

— Та так, пане, свого ховання. Продати лучитьсє, то продам, а ні, то нехай ховаютьсє.

— Слухай, пане Топропит, фатерлянд потрепує коней на війну. Топі твої пари тосить, а на решту тамо топі квит.

— Шо мені з того квита?

— Сховай! Колись, як у касі пугуть сапахато хроші, то тістанеш саплату. А коні я скашу сапрати.

Добробит у потилицю почухавсє і нічого не сказав.

— Слухай, пане Топропит, — говорив далі пан Гопман, — пахато ти маєш крунту?

— Та багато не багато, а так, стілько, що для мене вистарчить.

— Клюпа кльопа, я не тохо питаю, але скілько морків?

— Як посаджу морков, то й морков родитьсє, — сказав Добробит.

— Ой, ой, ой! — закричав знов пан Гопман, мов на зуб. — Шо то са клюпа кльопа! Вона навіть не знає, що то морк! А як ше ти поле міряла?

— Ми, пане, на пруди.
— А мнохо пруда маеш?
— Та буде шось зо сто.
— Ну, нікс травс¹ не путе. Я кашу переміряги. Тохо топі самного. Тосить топі тватцять. А решту вітпишемо тля мохо прата фон Дравсен.

Добробит тільки очі витріщив.

— А слухай но ти! А мнохо ти платив пататка?

— Ой, пане, много, по десять дутків з пруда поля.

— Ха! ха! ха! І то насивається мнохо? Ха, ха, ха!

Вітнині с морка путеш платила по п'ять сріплом, росуміеш?

— Ні, не розумію.

— Ну, то як сопі хочеш. Се ти швитко сросуміеш.

А те ти пасеш хутопа?

— Та в лісі.

— А чия то ліс?

— Та божий.

— Що? Як? Поший?

— Ну, так. Пан каже, що то його, а хлопи кажуть, що їх. А я одно кажу: ані пан його не садив, ані хлоп, значить — божий. А вживати вживаємо.

— В лісі хутопа пасти не вільно! Ліс панський! Ось патент! — крикнув пан Гопман.

— А куди ж я з худобою подіюся, коли й поля уриваєте?

— Тівайся, кути хочеш! Хоч поріш, хоч у стайні терши, а в лісі пасти не вільно, — крикнув Гопман.

— Ні, пане! — крикнув і собі ж Добробит, чуючи, що внутрі у нього немов щось обривається. — Зо мною вже робіть, що хочете, але за худобою я обстану і не попущу. То не може бути! То загибіль!

— Мовчи, клюпа кльопа, і йти тотома! — тупнув ногою Гопман.

— Ні пане, не буду мовчати, і не вступлюся звідси. Той патент мусить бути скасований!

— Що? Як? Ти смієш? Амстінер, вліпїть йому!

— Ліпїть, кїлько хочете, — кричав Добробит, — хоч на смерть убийте, а я свого не попущуся.

— Вліпїть і сапрїть! — сказав пан Гопман і пішов додому обідати. — Pfui wie man sich mit diesen dummen

¹ Нічого з того.

Bauern herumpflagen muss!¹ — зітхнув він, вийшовши з урядового будинку.

Добробит дістав, що дістав, у те місце, відкіля ноги ростуть, а вдобатку просидівся в арешті з півроку, доки пан Гопман не пригадав собі його і не казав випустити. Насунувши кучму на очі і не озираючись, пішов додому.

Дома він застав такі порядки, що й своїх чотирьох стін не пізнав.

Що сталося з ним дальше, про те історія мовчить. Чи він умер, чи переродився, сього годі зміркувати. На всякий спосіб, той Добробит, який сьогодні живе між нами і який усім нам так добре відомий, зовсім не подібний до тамтого старого. Наш Добробит тихий, смирний, працюватий, ощадний, моральний до останньої нитки, — одним словом, чисте противенство старому. А головню, наш Добробит дійствує з уповноваження і за потвердженням згори. Кілька разів бачилось уже навіть, що ось-ось буде по нім, але завсіди в саму пору виходило розпорядження: Добробит має бути! І справді, богу дякувати, маємо його й донині. Давньої грішної вдачі не лишилося в нім ані сліду. Хіба тільки крізь сон часом промурмоче, та й то на жалібну нуту, першу стрічку пісеньки:

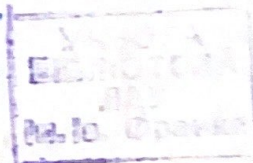
Де есть руська вітчина?

Дальші стрічки він забув, хоч у лоб йому стріль.

1890

¹ Тьфу! Як людина мусить натомитися з цими дурними хлопцями.

Уиб. № 573886

ІСТОРІЯ КОЖУХА

Присвячую Іванові Сандулякові¹, сину Луки з Карлова.

I

Був собі кожух. Простий баранячий кожух, навіть не надто новий; правда, не латаний, та вже порядно проходжений, просяклий запахом людського поту, з поблеклими віддавна прикрасами, що колись надавали йому характер типового покутського² кожуха. Словом, тепер то був кожух звичайний, буденний, невидний, не цікавий для етнографа-аматора і на око без найменшого права до гордості.

А проте він був дуже гордий і в бесідах із самим собою, які вів звичайно в нічній темряві, висячи на жердці над постіллю господаря, чванився та виносився незвичайно.

«Що ж то, — міркував він, — котрий кожух, котре футро, котрий опарат церковний³ має більше право до гордості й поваги від мене? Правда, лисам, покритим гранатовим сукном, більше панькають та шапкують, перед опаратом церковним більше припадають, та що тото значить! Усе про людське око! Бо, кажучи правду, які ж їх заслуги? Хіба тільки, що одно від одного більше коштують. Чи можуть же вони зрівнятися зо мною, простим, бідним кожухом, що своїм натуральним теплом ogrіває всю родину? Так! Сміливо можу сказати, що без мене одного ніхто, але то ніхто з родини мого господаря не міг би під час зими виглянути з хати. Бо я їх єдиний кожух, єдина тепла одежа.

¹ Іван Сандуляк, син Луки — один з перших селян соціалістів, основоположник і член радикальної партії, визначний соціалістичний агітатор і бесідник, був послом після 1907 р. до австрійського парламенту. Автор кількох радикальних пісень.

² Покуття — район над Прутом, Черемошем, з містом Коломиею, в Галичині. Це вже початок карпатського підгір'я.

³ Опарат церковний — ризи.

І нехай мені вельможні лиси і вовчі шуби покажуть одну одягу, що так вірно, невтомимо і безкорисно служить своєму господареві, як я!

«Тільки що перші кури запіють, уже встає господар, тягне мене з жердки та йде до стайні досипаги худобі січки з вівсом. Верне зі стайні і стане до праці, різати січку для коней, — уже господиня накидає мене на плечі та йде до стайні коровину видоїти. Верне від корови, знов господар одіває мене на себе та йде на подвір'я дров нарубати. Нарубає дров, напоїть коні коло криниці, коровину, воду принесе і вертає в хату, але мені нема супочивку. Вжє мене одіває донька, дівчина, що йде на цілий день прясти до багатого сусіда за ложку страви та за сердечне спасибі. Тільки що туди прийде, служниця того багача несе мене знов домів¹, бо мушу повнити нову службу. Синочок господаря, семилітній хлопчина, з'ївши кусник хліба з часником і мисчину теплої затірки, мусить іти до школи. То ж бере мене також на свої дрібні плечі, хоч майже по кістки йому сягаю і долішнім кінцем тягнуся по снігу, і йде до школи. Та й тут я не можу довго забавити. Ще в сінях знімає мене з хлопчини парубок — слуга другого сусіда багача, що потребує мого господаря, щоби йшов молотити або гній, зі стайні викидати. А в полудне, коли діти виходять зі школи, знов той самий парубок несе мене до школи, щоб я хоронив від морозу хлопчину, як вертає домів. А з дому несе мене знов до господаря, а вечір знов мандрую по доньку. І так цілісінький день переходжу, як ткацький човник, з кута в кут, із плечей на плечі, від праці до праці, завше до услуг готовий, завше пожаданий, тужно очікуваний і з дякою прийманий. Справді, так жити, то значить не дурно жити. То значить сповняти своє призначення, служити ретельно, бути пожиточним. Так живучи, можна чутися вдоволенням зі сповнення своїх обов'язків, можна чутися гордим».

Оттак міркував собі сердечний кожух. Одно тільки його смутило, що надто швидко зуживався.

«Чую, що недовго вже мені животити. Незабаром шви потріскають, волос вилізе, ба навіть шкіра де-не-де вже починає тріскати. І що ж тоді зробить мій бідний господар? Знаю, що вже віддавна найгарячіше його ба-

¹ Домів — додому.

жання — стягнутися на новий кожух, та як же далеко до здійснення того бажання. Відколи пан дідич ліси повирубував, нема заробітку з кіньми в зимову пору. Овець не держуть, а що руками взімі заробить, то ледве стає на яку таку обув і на податок. Відки ж тут до кожуха? А без кожуха взімі — як без духа! Ой, тяжка хлопська доле!»

II

Одного дня зайшла маленька зміна в розкладі кожухових услуг.

Ранок минув, як звичайно.

Кожух відвів хлопчину до школи, коли це прибігає його господар, батько хлопчини, в легкій полотнянці. Вбіг до школи, учителя не було, і, хукаючи в пальці, сказав швидко хлопцеві:

— Юрню, дай мені кожух! Пан дідич прислав по мене, каже мені їхати з його фірами в ліс.

— Ой, а як же я верну зі школи без кожуха? — повідає хлопець, скробаючися в голову.

— Візьми, синку, ноги на плечі, та й біжи хутко, то зігрієшся, нічого тобі не буде, — сказав батько, одягаючи кожух. — А може бог дасть, що в дворі знайду ліпшу роботу, то на другий кожух стягнемось, — додав, аби потішити затурбованого хлопчину.

Того дня вже кожух цілий день не злавив з плечей господаря. Коли вечір оба вернули домів, кожух у трьох місцях потріскав на рукавах, і господар воркотів невдоволений, бо окном за роботу мало заплатив і навіть на другий день не казав приходити.

Та найгіршу біду застали дома: Юрцьо лежав хорий. Гарячка з'їдала хлопчину, спеклими устами стогнав без тями і тільки одно повторяв: «У боці мене коле, ой коле!»

Від того дня змінилася кожухова доля. Хлопець не ходив до школи. Що там радили, як хукали і шептали і плакали родичі, не вмію того сказати. Досить того, що, полежавши зо дві неділі, Юрцьо одужав. Аджеж тверда хлопська натура. Шезла гарячка, перестав кашель, не стало колотьби в боці, тільки лишилося ослаблення. Рвався хлопець до школи, та мати, бачачи його безсильність, не хотіла його пустити.

Коли це одного разу, власне, як ціла родина сиділа коло миски затірки, а кожух висів на жердці, двері отворилися і ввійшла в хату пресвітла власть громадська: десятник і присяжний.

— Слава Ісусу! — сказали, входячи.

— На віки богу слава! — відповів господар, устаючи від стола.

— Час до обіду! — сказала господиня.

— З богом світим, най бог благословить, — відповіла власть громадська.

Хвилю панувала мовчанка в хаті.

— Просимо сідати, — сказав господар. Власть сіла на лаву.

— Що ж вас, панове, до нас приводить? — питає господар.

— Та то ми, куме Іване, не самі від себе, — сказав, скробаючися в голову, присяжний. — То пан начальник нас прислав.

— Ой, а що ж там нового? — йойкнув господар. — Адже шельварок¹ я відробив.

— Та то не про шельварок, — сказав десятник. — А от, хлопця до школи не посилаєте. Пан учитель на кару його подав. Маєте римського² заплатити.

— Римського? А боже! — скрикнув Іван. — Таже хлопець був хорий.

— Хто ж то знав? Чому-сте про те вчителеві не донесли?

— А боже милий! Чи ж то чоловікові тото в голові, — сказав Іван.

— Га, а ми також тому не винні. Нам наказано стягнути з вас кару, римського.

— Хоч мене тут на муки беріть, хоч мені шинами подошви печіть, коли на моїм цілім обійстю римський готівкою знайдеться.

— Нам нічого до того, кумцю любий, — сказали присяжний і десятник. — Ми, куме, громадські слуги: що нам накажуть, мусимо робити. Нема грошей, нам наказано брати, що можемо. Ось кожух!

— Куме, той кожух, то наш єдиний маєток! — крикнув господар, як опарений. — Без нього ніхто з нас не має в чім виглянути з хати на мороз.

¹ Шельварок — громадські роботи, одбутки.

² Римський — римський, монета, приблизно 80 коп.

Та даремні були прагнення. Вже кожух був у руках десятника, а цей, оглянувши його, сказав, киваючи головою:

— Ну, два, три римські він іще завше варт.

— Не бійтеся, куме, — сказав присяжний. — Кожух ваш не пропаде. Занесемо його до Юдки. Сьогодні принесете римського, сьогодні вам той кожух вернемо.

— Але ж, куме, бійтеся бога! — сказав Іван. — Відки ж вам візьму римського? Аджеж без кожуха взимі заробити не можу!

— Що нам до того? Візьміть, де хочете! Ми маємо гострий наказ.

— Таже кожух мокрий, — сказала господиня, ламаючи руки. — Коби бодай Юдка його осушив, поки де кине в коморі.

Та власть уже не слухала цих слів. Десятник узяв кожух під паху і, не поздоровивши нікого, вийшов із хати. Вийшов за ним і присяжний. Ті, що лишилися в хаті після того, як винесено кожух, дізнали такого чуття, як коли би винесено трупа когось найдорожчого з родини. Хвилю сиділи, як остовпілі, і тільки опісля, мов на команду, обі жінки заридали вголос, хлопець отер сльози рукавом, а сам господар сидів понурій коло вікна і оком слідив за властю, що ні відси ні відти впала, як вихор, і понесла власне те, без чого ціла родина як стій стала вдвоє бідніша і зовсім безпомічна.

III

Минув тиждень від того дня. Іван якимось чудом добув відкись римського, заніс до віята і дістав дозвіл — узяти назад загарблений кожух. Разом з десятником пішов до Юдки, радий, що прецінь знов дочекається кожуха в хаті. Та радість його незабаром минула. Коли Юдка виніс кожух із комори, Іван уже здалека почув сопух гнилизни. Мокрий кожух, пролежавши тиждень у вогкій коморі, став зовсім непридатним до вжитку, зігнив і в пальцях розлазився. Йойкнув Іван і аж за голову вхопився руками.

— А бог-би вас побив! — сказав, обертаючися то до десятника, то до Юдки.

— Ну, а мене за що? — відповів Юдка. — Чи то я обов'язаний сушити ваші кожухи?

— А я також тому не винен, — відповів десятник. —
Казали мені заграбити, я заграбив, решта не до мене
належить.

— Але ж бійтеся бога, — лементував Іван. — Я рим-
ського заплатив і втратив кожух. Хто ж мені мою кривду
верне.

Юдка і десятник тільки плечима стиснули.

1892 р.

ЗМІСТ

	Стор.
Свинська конституція	3
Казка про Добробит	11
Історія кожуха	18

Редактор *Д. Цмокаленко*
Оформлення художника *Д. Гринець*
Техредактор *А. Городнича*
Коректор *М. Вакалюк*

ИВАН ФРАНКО. СВИНСКАЯ КОНСТИТУЦИЯ
(на українском языке)

БГ 05151. Зам. 1116 Підписано до друку 30/XII-1952 р. Папір 84×108¹/₃₂. Папер. арк. 0,375; друк. арк. 1,2; авт. арк. 1,09; обл.-вид. арк. 1,14. Тираж 75.000. Ціна 25 коп.

Обласна друкарня, м. Львів, Спартака, 4.

25 коп.

С I I. 1961 г.
ИЗДА — 3 коп.

373886

221

5